

Веран Ј. СТАНОЈЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 30. 9. 2021.
Прихваћен: 14. 12. 2022.

О ЗНАЧЕЊУ „ИЗЕНАДНЕ ПРЕУРАЂЕНОСТИ” У ВРЕМЕНСКИМ РЕЧЕНИЦАМА

Полазећи од својства *неделивности интервала* као инхерентног трајно-свршеним глаголима, а у духу формалносемантичких приступа темпоралности, у раду преиспитујемо релевантност појма преурађеног окончања радње означене перфективним глаголом надређене клаузе у објашњавању значења „изненадне преурађености” радње означене постпонираном кад-клаузом. Значење изненадне преурађености објашњавамо као однос између два временска интервала: *времена радње* зависне клаузе и *времена очекивања* реализације радње надређене клаузе.

Кључне речи: временска реченица, везник *кад*, перфективност, негација, семантика.

1. Увод

Поредећи један тип независнослжених адверзативних реченица са једним типом зависнослжених временских реченица у српском, Милош Ковачевић је показао да структурно различити типови сложене реченице могу бити семантички еквивалентни (Ковачевић 2004: 115–130; Ковачевић 2020: 95). У конкретном случају ради се о значењу „изненадне преурађености”, које илуструју следећи примери преузети од М. Ковачевића (2020: 95):

- (1) Сунце још није потпуно ни зашло, кад се мјесец помолио.
- (2) Сунце још није потпуно ни зашло, а већ се мјесец помолио.

По Ковачевићу, оба типа зависнослжених реченица имају следећа својства: 1. Прва клауза је негирана, а друга потврдна, при чему „негација прве клаузе упућује на то да се радња друге клаузе реализује прије него што се

* veranva@gmail.com

потпуно реализовала радња основне клаузе” (Ковачевић 2020: 97); 2. Предикат прве клаузе је перфективан.¹ Иако синтаксички необавезне, партикуле *joш*, *ни*, и *већ* у независнословеним, односно *joш* и *ни* у зависнословеним реченицама, служе да истакну значење „изненадне преураћености”, па представљају верификаторе овог значења (в. Ковачевић 2020: 96).

Циљ рада је да преиспита услове под којима се испољава значење „изненадне преураћености” радње кад-клаузе у односу на радњу надређене клаузе.² Иако се ограничавамо на реченице типа *P, кад Q*, где је *P* надређена, а *кад Q* подређена³ клауза, наше се анализе могу применити и на независнословене адверзативне реченице типа '*P, а Q*' са истим значењем. У раду најпре испитујемо семантичку улогу перфективног вида и негације у надређеној клаузи, да бисмо потом преиспитали релевантност концепта „преураћеног окончања” радње основне клаузе, односно „недовршености реализације догађаја из прве клаузе”, који у Ковачевићевим анализама има кључну улогу у разумевању значења изненадне преураћености (Ковачевић 2004: 119–120). Покушаћемо да објаснимо шта у значењу зависнословене временске реченице ствара утисак о „недовољно дугот”, односно „скраћеном периоду реализације прве клаузе”, а размотрићемо и временски однос „делимичне симултаности” који се, по Ковачевићу, успоставља између две релевантне радње (в. Ковачевић 2020: 95–98).

2. Перфективни вид у надређеној клаузи

Перфективност предиката надређене клаузе неопходан је (али не и довољан) услов да се радња означена кад-клаузом конципије као „изненадно преураћена” у односу на радњу надређене клаузе. Наиме, у временским реченицама типа '*P, кад Q*', где је *P* надређена клауза са имперфективним предикатом, подређена клауза *кад Q*, може евентуално створити ефекат који К. Милошевић описује као „преокрет ситуације” (Милошевић 1981–1982: 647), а И. Антонић као „изненадност појављивања у времену” (Антонић 2001: 141, 2018: 323–326).⁴ Употреба одговарајућег адверба (нпр. *одједном*, *изненада* и

¹ Предикат друге клаузе може бити перфективан или имперфективан само у независнословеној реченици, док је у зависнословеној реченици увек перфективан.

² У раду испитујемо искључиво временске кад-клаузе, тј. оне у којима реч *кад* функционише као везник. О полифункционалности, односно полисемичности речи *кад* погледати у: Јовановић Симић 2014: 75–88.

³ У раду за *кад-клаузу* користимо као синонимне термине '*подређена*' и '*зависна*' клауза.

⁴ Анализирајући их у духу теорије прототипа, Душка Кликовац сматра да такве кад-клаузе не треба третирали као зависне, него као псеудозависне клаузе, те да је реч *кад* у неким случајевима везник, а у неким текстуални конектор, односно речца (в. Кликовац 2018: 209–213). Кад-клаузе које су предмет нашега рада називаћемо и даље зависним клаузама, тим пре што питање њиховог категоријалног статуса (зависне или псеудозависне) није релевантно за проблематику којом се бави овај рад.

сл.) ово значење чини још експлицитнијим, као у следећим примерима из нашег корпуса:⁵

- (3) *Били су на висовима Тибурвила*, кад испред њих одједном прођоше неки људи на коњима смејући се и са цигарама у устима; *Гомила је непрестано расла*, кад одједном у ваздуху забруја рефрен Мар-сељезе; *Чекала је већ три четврти часа*, кад одједном спази Родолфа крај тржишта; *Управо се љубила с оним надувеним Грегори Пеком, који је у том филму играо америчког новинара*, кад се изненада загледа у партер десно; *Он се, дакле, спремао да се врати у палату Брацијано не губећи ни тренутка*, кад му одједном паде на ум сјајна мисао; *У соби је било врло тихо*, кад се њен звонки глас одједном сломи на последњем реду омиљене химне њихове Бет.

Иако се радња кад-клаузе у овим примерима конципује као изненадна, неочекивана⁶, имперфективни вид предиката надређене клаузе спречава да се радња зависне клаузе схвати и као преурађена, што практично значи да се „изненадна преурађеност” не може свести на ефекат „изненадности појављивања у времену”. Наиме, ако имперфективни глаголи означавају „радњу неограниченог трајања” (Стевановић 1989: 534), логично је претпоставити да је финални моменат такве радње комуникативно ирелевантан. Стога се не може говорити о преурађеном окончању такве радње неком другом радњом, а самим тим ни о значењу изненадне преурађености.

Перфективност предиката надређене клаузе није, међутим, довољан услов да би се радња кад-клаузе конциповала као изненадно преурађена. Погледајмо, у том смислу, следеће примере у којима се једино може говорити о изненадности појављивања у времену:

- (4) *И они уђоше у улицу Комартен*, кад, одједном, иза њих се зачу шум, као прасак огромног комада свиле која се цепа; *Тако прође неколико секунди*, кад Џојс изненада подиже своју пушку и опали; *Престао је да се отима настојећи да усмери своје мисли ка Богу*, кад нападачев стисак изненада попусти; *Већ сам се свикао на приказ тог занимљивог лова*, кад одједном видех како је направио престашен покрет, устао и узео замах да изрони.

У свим овим примерима, радња надређене клаузе комплетно хронолошки претходи радњи зависне клаузе, што значи да се ни овде не може говорити о преурађеном окончању надређене радње. По Ковачевићу, значење „изненадне преурађености” подразумева да радња кад-клаузе претходи финалном моменту реализације радње надређене клаузе, односно да „радња основне клаузе још није завршена када долази до реализације радње зависне кад-клаузе” (Ковачевић 2020: 97).

⁵ Примери су ексерцирани из паралелног корпуса *ParCoLab*, доступног на сајту <http://parcolab.univ-tlse2.fr/>.

⁶ Изостављање адверба са значењем изненадности у наведеним примерима не би (нужно) поништило ефекат „изненадног појављивања у времену” радње зависне клаузе.

Пре него што преиспитамо основаност Ковачевићеве концепције о преурањеном окончању, односно о скраћеном периоду реализације радње надређене клаузе, сложићемо се с њим да је, поред перфективности, и негација предиката надређене клаузе неопходан услов за значење „изненадне преурањености” радње кад-клаузе, које додатно истичу, тј. верификују партикуле *joш* и/или *ни*, као у следећим примерима из нашег корпуса:⁷

- (5) *Нисмо одмакли ни триста метара*, кад стотина дивљака, урлајући и млатарајући рукама, јурну у воду до појаса; *Joш се није била ни охладила* кад сам то украла! *Фредерик се joш није ни окренуо*, кад му вратар уручи једно писмо; Али шта с тим обезвређеним маркама? *Питање joш није ни постављено на нивоу свести становништва*, кад се одговор појављује у свим државним медијима; Било је крајње време; *јер заповест joш није била ни извршена*, кад нас ветар појури, а брод поче да се нагиње; *Joш није ни скинула шешир*, кад упита (...).

У наставку рада, показаћемо да: 1) Негација перфективног предиката надређене клаузе не доводи увек до скраћења трајања⁸ њиме означене радње (одељак 3); 2) Не треба говорити о преурањеном окончању радње означене перфективним предикатом (одељак 4); 3) Однос делимичне симултаности не успоставља се између радњи подређене и надређене клаузе, него између *времена* радње подређене клаузе и тзв. времена очекивања реализације главне радње (подељак 4.2).

3. Негација не доводи до скраћења трајање радње

Перфективни глаголи означавају ограничене радње, односно радње које имају инхерентан крај.⁹ Стога, да би се уопште могло говорити о скраћеном трајању таквих радњи, нужен услов је да оне буду и дуративне, тј. означене неким трајно-свршеним глаголом.¹⁰ Реч је о глаголима као што су *прочитати*, *дотрчати*, *попити*, итд., који означавају радње чија (комплетна) реализација подразумева неки временски интервал. За разлику од трајно-свршених, тренутно-свршени глаголи (нпр. *наћи*, *умрети*, *срести*, итд.), означавају тренутне радње које се, природно, никада не могу концептовати као делимично реализоване. Њихова употреба у негираној клаузи значи да се догађај који они уводе није реализовао, односно да такав догађај не постоји. Реченица *Он*

⁷ Погледати и примере које наводи Ковачевић илуструјући поменуто значење у зависносложеној временској реченици (Ковачевић 2004: 126).

⁸ Подсећамо да М. Ковачевић (2004: 121) говори о „скраћеном периоду реализације” радње надређене клаузе.

⁹ У питању су, наиме, теличне, тј. инхерентно ограничене радње, које подразумевају моменат након којег се више не може наставити њихово вршење (нпр. *ући*, *прочитати*, итд.).

¹⁰ *Трајно-свршеним* зовемо Стевановићеве *завршно-свршене* глаголе, тј. оне који „у своме значењу садрже не само завршни моменат свршетка него и претходно њено вршење” (Стевановић 1989: 538).

(*joш*) није (ни) упалио светло, искључиво значи да ни у једном моменту неког контекстуално релевантног интервала у прошлости¹¹ није дошло до прелаза из стања 'светло није упаљено' у стање 'светло је упаљено'.¹² Дакле, немогуће је замислити ситуацију у којој би било какав догађај из клаузе *кад Q* у реченицама типа *Он joш није ни упалио светло, кад Q*, прекинуо или „скратио трајање” радње из главне клаузе ('упалити светло').

Из претходно реченог произилази да у примерима под (6), које преузимамо од Ковачевића и који илуструју значење изненадне преурањености, не може бити речи о скраћеном периоду реализације радње прве клаузе. А то је зато што догађаје прве (негиране) клаузе конципујемо као пунктуелне (тј. тренутне), а не као дуративне. У примерима под (6), негацијом у надређеној клаузи одриче се постојање догађаја '*крочити*', '*прекорачити*', '*нагазити*' у моменту у којем се реализује радња *кад*-клаузе:

- (6) *Joш нисмо ни крочили на овај мост*, кад на његовој другој страни угледасмо униформисане партизане (Ковачевић 2004: 116); *Нисам ни праг од голубарника прекорачила*, кад ми је изнад главе прхнула птица. *Али joш нису ни нагазили на руски мост* кад је онај пас из мрака истрчао испред њих (Ковачевић 2004: 126).

Скраћење трајања негиране радње, односно њено „преурањено окончање”, није дакле нужан (семантички) услов за значење изненадне преурањености радње *кад*-клаузе. Наиме, примери под (6) показују да изненадна преурањеност може бити на снази и при употреби тренутно-свршених глагола у надређеној клаузи.

4. Трајно-свршени глаголи и „изненадна преурањеност”

Употреба трајно-свршеног глагола у негираној клаузи не гарантује ефекат „преурањеног окончања”, односно скраћеног трајања њиме означене радње, при чему се радња *кад*-клаузе може тумачити као изненадно преурањена. Тако, реченица под (7) не значи да је радња надређене клаузе „преурањено окончана”, напосто зато што та радња не постоји у моменту реализације радње *кад*-клаузе. Фокусирајући се искључиво на темпоралну димензију значења, услове истинитости примера под (7) дефинишемо формулом у (7') чију неформалну парафразу наводимо под (7''):

- (7) *Није доспео да изведе ниједан ударац према голу*, када се почео хватати за бедро десне ноге.

¹¹ При употреби глаголских времена, егзистенцијална квантификација над моментима, коју подразумевају квантификаторски приступи значењу глаголских времена, типично је ограничена на неки контекстуално проминентан интервал у прошлости, који учесници у комуникацији имају у виду (в. Огихара/Кусумото 2020: 22–23).

¹² Догађаји подразумевају промену стања, тј. прелаз из једног стања у неко друго стање (в. Ковачевић 2004: 115).

- (7') $\neg(\exists t < t_0) t \in C^{13}$ & он изводи ударац према голу у t & $(\exists t' < t_0) t' \in C$ & он се почиње хватати за бедро десне ноге у t'
- (7'') 'не постоји моменат/интервал t у прошлости, унутар неког контекстуално релевантног интервала C^{14} , у којем дата особа изводи бар један ударац према голу и постоји прошли моменат t' унутар интервала C у којем се иста особа почиње хватати за бедро десно ноге'

Негацијом у (7) одриче се постојање догађаја 'извести бар један ударац према голу', при чему се догађај означен *кад*-клаузом ипак концептује као изненадно преурањен. Изненадну преурањеност једне радње не треба, дакле, објашњавати концептом преурањеног окончања друге радње.

Каткада се чини и да је могуће двојако интерпретирати надређену (негирану) клаузу у погледу степена реализације њоме означене радње. Погледајмо следећи пример у коме, теоретски, постоје две интерпретативне могућности:

- (8) *Заповест још није била ни извршена*, кад нас ветар појури.

Ова реченица може значити: а) да извршење заповести још није било окончано, тј. да је било делимично реализовано у моменту реализације радње *кад*-клаузе, те да ова последња „преурањено окончава” прву радњу или б) да заповест није ни почела да се извршава у моменту интервенције радње зависне клаузе.¹⁵

У следећем одељку нашега рада показаћемо да је значење изненадне преурањености независно од нашег утиска о степену реализације радње надређене клаузе.

4.1. Утисак преурањеног окончања и изненадна преурањеност

Пре него што покушамо да објаснимо зашто значење изненадне преурањености радње *кад*-клаузе не треба изводити из нашег утиска о преурањеном окончању радње надређене клаузе, погледајмо пример под (9) у коме лексичко значење глагола *довршити* фаворизује интерпретацију која се заснива на утиску о преурањеном окончању радње надређене клаузе у моменту интервенције радње *кад*-клаузе:

¹³ Варијабла C означава контекстуално релевантан интервал у прошлости, познат учесницима у комуникацији. То би у конкретном случају могао бити део утакмице о којем је реч. Важно је имати на уму да C не означава интервал трајања целе утакмице, будући да (7) не искључује да постоји моменат који следи интервалу C у којем је дотични играч упутио лопту ка голу.

¹⁴ Тј. релевантног дела утакмице, о којем је реч.

¹⁵ Ковачевић у својим радовима разматра само прву интерпретативну могућност (тј. под а), при чему на једном месту каже да тада није реч о тоталној, него о парцијалној негацији: „она [негација] се прије свега односи на одрицање „потпуности” реализације радње основне клаузе. Негација упућује на чињеницу да се радња предиката *в р ш и*, али да није потпуно извршена прије него што је дошло до реализације радње зависне клаузе” (Ковачевић 2020: 97).

(9) *Још није ни довршио увод*, кад му по челу избише грашке зноја.

Означимо са t интервал који заузима радња 'довршити увод', тј. време потребно да се ова радња реализује. У складу с приступом Штехова (2009: 136), претпоставићемо да у српскоме језику трајно-свршени глаголи имају својство које ћемо назвати *недељивост интервала*¹⁶:

(10) Својство *недељивости интервала*: Ако је предикат P уведен трајно-свршеним глаголом истинит за интервал t , онда не постоји ниједан стриктни подинтервал t' интервала t , за који је предикат P истинит.¹⁷

Другим речима, ако је радња означена трајно-свршеним глаголом на снази током интервала t , она не може бити на снази ни у једном (стриктном) подинтервалу интервала t .¹⁸ Десна граница интервала t ($dg(t)$), мора бити обухваћена радњом на основу својства под (10), тј. мора бити случај да је $dg(t)$ последњи тренутак у којем је радња на снази. У примерима као што је (9), овај услов није испуњен, тако да је, стриктно семантички посматрано, радња *довршити увод* у (9) нереализована.¹⁹ А ако радња није реализована, она не може бити ни преурањено окончана.²⁰ Самим тим, ни радња уведена *кад*-клаузом у примеру (9) као парадигматичном за зависносложене реченице са значењем изненадне преурањености, нема функцију да преурањено оконча радњу главне клаузе. Значење изненадне преурањености које изражава *кад*-клауза не може се, дакле, објашњавати преурањеним окончањем радње главне клаузе.²¹ Ако је то тачно, а својство *недељивости интервала* (у 10) нужно наводи на такав закључак, поставља се питање како онда објаснити ефекат „изненадне преурањености” који Ковачевић исправно приписује радњи *кад*-клаузе у примерима типа (9). У односу на шта је радња *кад*-клаузе преурањена, ако се не може говорити о делимичној реализацији (тј. о преурањеном окончању) радње надређене клаузе с перфективним предикатом? У следећем одељку покушаћемо да одговоримо на ова питања.

¹⁶ Реч је о својству под именом „quantization” које Фон Штехов, позивајући се на Крифку (1989), приписује теличним глаголима/предикатима којима у српском одговарају како тренутно-свршени тако и трајно-свршени глаголи.

¹⁷ Односно, формално изражено, за било који интервал t , и предикат P означен трајно-свршеним глаголом, ако $P(t)$ и $t' \subset t$, онда $\neg P(t')$.

¹⁸ Приметићемо да интервал t одговара Рајхенбаховом моменту догађања E , с том разликом што Рајхенбахове темпоралне координате (укључујући E) имају статус момената, а не интервала (в. Рајхенбах 1947).

¹⁹ Тј. не постоји догађај 'довршити увод'.

²⁰ Треба имати у виду да својство *недељивости интервала* дефинисано у (10) искључује могућност постојања делимично реализоване радње која би била означена трајно-свршеним глаголом.

²¹ Тим пре што, на основу увида из одељка 3 овога рада, значење „изненадне преурањености” налазимо и са тренутно-свршеним глаголом у надређеној клаузи.

4.2. Време радње и време очекивања

Претпоставићемо да је значење „изненадне преурањености” радње кад-клаузе, последица односа који се успоставља између *времена радње кад-клаузе* и тзв. *времена очекивања* реализације радње надређене клаузе. Наиме, ако се радња кад-клаузе реализовала у временском интервалу у којем се могло очекивати да радња надређене клаузе већ буде реализована а није, онда се радња кад-клаузе може конциповати као преурањена.²² Време очекивања је субјективно време у смислу да је оно говорникова (нараторова) представа времена реализације (очекиваног) догађаја из главне клаузе.²³ Однос између *времена радње кад-клаузе* и *времена очекивања реализације радње надређене клаузе* јесте однос симултаности, али не симултаности две радње, него симултаности два интервала: *времена радње кад-клаузе* и *времена очекивања*.

Изненадна преурањеност је говорников (нараторов) доживљај времена реализације радње кад-клаузе као времена у којем се очекивала реализација радње надређене клаузе, при чему се реализација подређене уместо очекиване реализације надређене радње може окарактерисати не само као преурањена, него и као неочекивана (тј. као изненадна).²⁴ Дакле, „изненадну преурањеност” – с обзиром на субјективну природу времена очекивања коју ово значење подразумева – требало би тумачити као прагматичку, а не као семантичку компоненту значења кад-клаузе.²⁵

Партикула *joш* има функцију да очекивану реализацију (*de facto* нереализоване) радње представи као актуелну у референцијалном времену, а то је моменат (или интервал) уведен догађајним предикатом кад-клаузе. Другим речима, партикула *joш* сигнализује да је време очекивања актуелно у моменту реализације радње кад-клаузе. Истовремено, партикула *joш* пресупонира да је време очекивања на снази и пре момента реализације кад-клаузе,²⁶ што

²² Овој је идеји близак али не и идентичан Ковачевићев став о логичком редоследу радњи у независносној адверзативној реченици са значењем изненадне преурањености, где прва радња хронолошки претходи другој. Ковачевић, наиме, каже: „Али тај нормални логички и хронолошки однос (и распон) двају догађаја у овим се независнослуженим реченицама изневјерава.” (Ковачевић 2004: 119). Нешто касније, Ковачевић тврди и да „негација перфективног предиката намеће виђење таквог сукцесивног односа у коме се радња или стање из друге клаузе реализује прије радње или стања из негиране прве клаузе”, уз опаску да је то „субјективно виђење временског односа двију радњи” које је претпостављено логичком хронолошком односу релевантних догађаја (Ковачевић 2004: 120). Ковачевић, дакле, подразумева да је значење изненадне преурањености заправо субјективно (а ми бисмо рекли прагматичко по својој природи), са чиме се слажемо, с тим што наш приступ подразумева да субјективност овога значења произилази из односа *времена радње* друге клаузе и тзв. *времена очекивања* реализације радње прве клаузе.

²³ Време очекивања компатибилно је како са тренутно-свршеним глаголима у негираној клаузи, тако и са трајно-свршеним глаголима, што значи да се изненадна преурањеност може изразити са оба типа перфективних глагола, при чему се не мора прибегавати семантички недовољно утемељеном концепту преурањеног окончања радње главне клаузе.

²⁴ Д. Кликовац говори, између осталог, о „догађају који се доживљава као преурањен” (Кликовац 2018: 215).

²⁵ Највероватније је у питању импликатура, али то би питање тек требало размотрити.

²⁶ Реченицом *Марко је joш у кревету* експлицитно се тврди да је Марко у кревету у моменту говора (као референцијалном времену), а пресупонира се да је био у кревету и пре момента говора.

значи да је однос између два интервала при употреби ове партикуле, однос делимичне симултаности.

Партикула *ни* по Ковачевићу маркира „прекраткост” времена реализације радње прве клаузе (Ковачевић 2004: 121), што је у нескладу са својством *недељивости интервала* (10). По нама, партикула *ни* у овом типу употреба има искључиво експресивну функцију, а то је да – у интеракцији са негацијом – истакне време очекивања *de facto* нереализоване радње надређене клаузе. За разлику од партикуле *још*, партикула *ни* не изражава пресупозицију да је време очекивања на снази још и пре момента реализације радње означене кад-клаузом, премда то не искључује будући да се може комбиновати са партикулом *још*, као у примеру *Сунце још није потпуно ни зашло, кад се мјесец помолио*.

Остаје да нешто кажемо и о изразима *честито*, *поштено*, *људски* које Ковачевић третира као „верификаторе незавршености реализације основне предикације” (Ковачевић 2020: 97). Улогу ових израза под домашајем негације није лако објаснити. Наиме, ствар је у томе што надређену клаузу у реченицама типа *Нисам се честито ни одморио кад ме позваше на посао*, можемо схватити на два начина: а) ’Нисам се одморио, јер се нисам одморио онолико колико сматрам да треба’ или б) ’Одморио сам се, али не онолико колико сматрам да треба.’ Први случај (под а) подразумева да је под домашајем негације цео предикат, тј. и глагол (*одморити се*) и модификатор (*честито*), што значи да догађај ’одморити се’ није реализован. Други случај (под б) подразумева да је под домашајем негације само модификатор (*честито*), али не и глагол, што значи да се догађај реализовао, али не онолико или онако како је то говорник (наратор) очекивао. Прецизно дефинисање функције ових модификатора заслужује да буде предмет посебног рада. У сваком случају, семантички третман који ми предлажемо – а који подразумева, поред осталог, и својство недељивости интервала (10) – искључује интерпретацију по којој је догађај из надређене клаузе делимично реализован, било да је модификован или не изразима које Ковачевић сматра „верификаторима незавршености” радње надређене клаузе.

5. Закључак

Полазећи од чињенице да се значење „изненадне преурањености”, које је у србистици први уочио и детаљно описао Милош Ковачевић, може испољити не само у независнословеним адверзативним, него и у зависнословеним временским реченицама, у раду смо се фокусирали на услове под којима се оно јавља у зависнословеној реченици, да бисмо размотрили релевантност идеје о преурањеном окончању радње означене предикатом надређене клаузе. С обзиром на семантичко својство *недељивости интервала*, које одликује трајно-свршене глаголе, испоставља се да појам преурањености окончања радње надређене клаузе семантички није прихватљив.

Значење изненадне преурађености последица је односа између *времена радње* означене предикатом кад-клаузе и *времена очекивања* реализације радње надређене клаузе. Изненадну преурађеност схватамо као говорников (нараторов) доживљај времена реализације радње кад-клаузе као времена у којем се очекивала реализација радње надређене клаузе.

Партикуле *joш* и *ни* истичу време очекивања, а партикула *joш*, уз то, и пресупонира да је време очекивања на снази не само у референцијалном моменту, него и пре њега. Тиме се објашњава темпорални однос делимичне истовремености о којем говори М. Ковачевић у својим радовима.

Најзад, можемо претпоставити да је и у семантички еквивалентним независносложеним адверзативним реченицама значење изненадне преурађености последица односа два релевантна интервала: времена радње друге клаузе и времена очекивања реализације радње прве клаузе. Проверу исправности ове претпоставке остављамо радозналом читаоцу.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић 2001:** I. Antić, *Vremenska rečenica*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Антонић 2018:** И. Антонић, Реченице с временском клаузом, у: Пипер и др. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ, 289–363.
- Јовановић Симић 2014:** Ј. Јовановић Симић, Полисемичност зависних везника на релацији 'конкретно–апстрактно' (на примеру везника *кад*), у: М. Ковачевић (ур). *Српски језик, књижевност, уметност*, књига 1, *Вишезначност у језику*, зборник радова са VIII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (25–26. X 2013), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 75–88.
- Кликовац 2018:** Д. Кликовац, *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Ковачевић 2004:** М. Ковачевић, О једном експресивном типу сложене реченице с временским значењем у наративном дискурсу, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/1, 115–130.
- Ковачевић 2020:** М. Ковачевић, Симултаност перфективних предикација у зависносложеној реченици, *Српски језик*, 25, 89–100.
- Крифка 1989:** М. Krifka, Nominal Reference, Temporal Constitution and Quantification in Event Semantics, in: R. Bartsch, et al (eds.), *Semantics and Contextual Expression*, Dordrecht: Foris, 75–115.
- Милошевић 1981–1982:** К. Milošević, Jedan funkcionalno neizdiferencirani (kombinovani) tip odnosa u složenoj rečenici u srpskohrvatskom jeziku, *Македонски јазик*, XXXII–XXXIII, Скопје, 465–476.
- Огихара/Кузумото 2020:** Т. Ogihara, К. Kusumoto, The interpretation of tense – I didn't turn off the stove, in: D. Gutzmann et al (eds.), *The Wiley Black-*

- well Companion to Semantics*, Wiley. https://faculty.washington.edu/ogihara/papers/Ogihara_Kusumoto_TENSE_semcom.pdf, 29. 08. 2021.
- Рајхенбах 1947:** H. Reichenbach, *Elements of Symbolic Logic*, Berkeley: University of California Press.
- Станојевић 2012:** В. Станојевић, Перфективност и теличност у српском са освртом на ситуацију у француском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 41/1, 141–155.
- Стевановић 1989:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II (Граматички системи и књижевнојезичка норма)*, Синтакса, Београд: Научна књига.
- Штехов 2009:** A. Von Stechow, Tenses in compositional semantics, in: W. Klein, Li Ping (eds.), *The Expression of Time*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 129–166.

Veran Stanojević

ON THE MEANING OF “EARLY AND UNEXPECTED ACTION”
IN TEMPORAL SUBORDINATE CLAUSES

Summary

Having examined the necessary conditions of the meaning of “early and unexpected action” in Serbian, we found that it is the result of the relation between the time of the event introduced by the predicate of the temporal *kad* (when)-clause and the time in which the process of the main clause was preparing to take place. We question the relevance of the notion of “premature completion” of the action denoted by the predicate of the main clause in the explanation of the meaning of “early and unexpected action” in some temporal *kad*-clauses in Serbian.

Keywords: temporal clause, conjunction *kad*, perfective aspect, negation, semantics.